

Mattilsynet

Statens tilsyn for planter, fisk, dyr og næringsmidler

Dyrevelferd i utmarka

Beitebrukskonferansen

Sortland 17. november 2022

Fagrådgiver dyrevelferd og dyrehelse/veterinær
Berit Gjerstad
Mattilsynet Region Nord

Roller og ansvar

Mattilsynet forvalter dyrevelferdsregelverket

- Mattilsynet fører tilsyn med at reglene følges.
- Ansvaret for at dyr ikke lider ligger hos dyreeier.
- **Alle aktører** har likevel et ansvar for at intensjonene i dyrevelferdsloven oppfylles, også innen forvaltningen.

Lover og forskrifter

Samfunnets minimumskrav reflekteres i lover og forskrifter, men regelverk alene kan ikke sikre det enkelte dyret god dyrevelferd.

- Regelverket angir **minimumskrav**, ikke anbefalinger.
- Ofte ønskelig å gjøre ting bedre enn lovverket krever.
- Den enkelte dyreeier har selv ansvar for å ha oversikt over aktuelle lover og forskrifter (www.lovdatab.no)

Lov om dyrevelferd

- egenverdi
- beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger

Egenverdi innebærer at dyr skal behandles forsvarlig og med respekt.

Forskrift om velferd for småfe

- Beskyttes mot fare for unødig lidelse
- Egnet beite i min. 16 uker
- Dyr i god helsetilstand og forsvarlig hold.
- Lam følger morder
- Morløse må evt tas hjem.
- Tilsyn

Tilsyn i fjellet

- Minst en gang pr uke ved "normale" forhold
- Intensiveres ved mistanke om fare.
- Behandling eller avliving av sjuke/skadde dyr

- Kodemerking
- Loggbok
- Radiobjeller
- Opplysningsskilt

Hjemsanking om høsten

- Dyreeier har ansvar for at småfe på utmarksbeite hentes hjem i god tid før det ventes frost eller snøfall om høsten.

Forskrift hold av storfe

Formålet med forskriften er å **legge forholdene til rette for god helse og trivsel hos storfe, og sikre at det tas hensyn til dyras naturlige behov.**

- Storfe skal sikres mulighet for fri bevegelse og mosjon på beite i **minimum 8 uker i løpet av sommerhalvåret.**
- Storfe som er oppstallet i båsfjøs, skal sikres mulighet for fri bevegelse og mosjon på beite i minimum 16 uker i løpet av sommerhalvåret. Dersom de naturgitte forholdene ikke ligger til rette for 16 ukers beite, kan beitetiden reduseres med inntil 4 uker. Dyrene skal også sikres mulighet til regelmessig mosjon og fri bevegelse resten av året.
- Dersom egnet beite ikke er tilgjengelig for fjøs som sto ferdig bygget før 1. januar 2014, skal dyrene i stedet ha tilgang til egnet luftegård eller annet utendørs område der dyrene sikres mulighet til fri bevegelse og mosjon.
- **Gjelder ikke for ukastrede hanndyr eldre enn seks måneder.**

Storfe, småfe og svin

Utkast til nytt felles regelverk

- Dyr i utmark i den normale beitesesongen skal ha tilsyn minst 1 gong i veka.
- Dersom det er stor fare for alvorlege påkjenningar i utmarka, skal dyra ha tilsyn så ofte og grundig at faren blir minst mogleg.
- Dyr på beite i utmark skal hentast heim om hausten i god tid før det er venta varig frost eller snø.

Forskrift om næringsmessig transport av dyr

➤ transport av dyr i næringsmessig dyrehold til og fra beite, er å betrakte som næringsmessig transport.

- Når dyreeier selv transporterer dyr til beite, er det noen unntak fra regelverket.
 - ikke krav om journalføring (transportdokumenter),
 - ikke nødvendig å være godkjent transportør
 - Ikke krav om kompetansebevis for sjåføren.
- De fleste av kravene til transportmidler og håndtering og stell av dyrene er imidlertid tilsvarende kravene for annen næringsmessig transport.

Transport av egne dyr til og fra beite

➤ begrensede deler av transportregelverket gjelder

- Transportmiddelet skal være egnet til å transportere dyrene forsvarlig.
- Viktige momenter:
 - Sikret mot at dyr kan rømme
 - Gulv og vegger som tåler belastningen fra dyrene
 - Ikke fare for at dyr kan klemmes fast eller skade seg på skarpe kanter eller lignende
 - Sklisikkert gulv.
 - Mulighet til å gi dyrene nødvendig tilsyn og stell under transport.
 - Lastelem der det er nødvendig for å ha ei forsvarlig håndtering av dyrene ved lasting og lossing
 - Tilstrekkelig luft/ventilasjon i transportmidlet.
 - Har transportmiddel tette vegger og tak, og transporten går over strekninger på mer enn 50 km, gjelder det spesifikke krav til ventilasjon.
 - Merket med angivelse av at det inneholder levende dyr dersom beitetransporten går over strekninger på mer enn 50 km
- Det er ikke krav om at transportmiddelet skal være godkjent av offentlig myndighet

Beitebruk

- en viktig del av norsk husdyrhold

- Beitedyra får et fritt og naturlig liv
- Dyrevelferdsvennlig matproduksjon
- Minimal bruk av antibiotika og andre medisiner i utmarksperioden
- Et viktig fôrtilskudd
- Kjøttkvaliteten bedres
- Gjengroing bremses

Innmarksbeite

- Ofte begrenset areal
- Høyt beitetrykk
- Økt fare for innvollparasitter
- Beitetiltak krever økte beitearealer
- Hyppig bruk av parasittmidler er kostbart
- Resistente parasitter på grunn av overdreven bruk av parasittmidler

Sauen(lam) er svært utsatt for mage- og tarmparasitter.

Utmarksbeite

➤ Store områder med relativt liten dyretetthet og lavt smittepress.

- Sauene sendes ut på utmarksbeite når smittepresset er i ferd med å bygge seg opp på innmarksbeitet.
- Søke opp de beste beiteområdene.
- Faste beite – og vandringsmønstre, år etter år, generasjon etter generasjon
- Beiter hovedsakelig urter og gras.
- Beiter selektivt – velger ut planter og plantedeler med høyt næringsinnhold
- En tredel av døgnet på beiting.
- Kan søke til områder med mindre insektsplager.
- Søke skygge/le i terrenget

Beite i utmark er et vesentlig velferdsgode for dyrene

Et trygt og godt beite er et stort gode for sauens psykiske og fysiske helse.

- utøve normal atferd
 - beite variert på gress og urter
 - mor og lam får gå sammen og
 - sauen får gå sammen med andre sauer(flokkinstinkt).
 - lite produksjonsrelaterte sykdommer
- tap som følge av sykdom ofte mindre enn ved innmarksbeite/innefôring
- fri spredning av dyra i terrenget kan forebygge parasittproblem.

Velferd for beitedyr

Beitero – viktig for dyrevelferden

- Drøvtyggere er også avhengig av beitero for å kunne utnytte beiteressursene best mulig.
- Det er når de tygger drøv at de bearbeider fôret og utnytter dette best mulig.
- Det er da de legger på seg og produserer melk.
- De er også avhengig av beitero for å kunne bruke beiteområdene best mulig.

- Det ses ofte en forhøya andel av ulykker, drukning, skårfeste, villfarne lam, sau i fremmede beiteområder, dersom det har vært faktorer i beiteområdene som har stressa dem.

Beitedyktighet

Dyr i god helsetilstand og forsvarlig hold.

- Slippe livskraftige lam med friske søyer i godt hold og god melkeproduksjon på beite.
- Lammene skal være i god stand til å følge mor.

- § 25. Slipp og hold av småfe på utmarksbeite.
- Samtlige dyr har god helsetilstand og er i forsvarlig hold.
 - Avkom er sammen med morder og er i god stand til å følge med mora.
 - Avkom som slippes med morder uten tilstrekkelig melkeproduksjon, er eldre enn 6 uker og tar til seg nok fôr til å sikre utvikling og vekst.
 - Avkom som slippes uten morder, er eldre enn 8 uker, er i følge med voksen sau og tar til seg nok fôr til å sikre utvikling og vekst.
 - Avkom som blir morløse, tas hjem dersom morløsheten medfører økt fare for lidelse.

God helse er en forutsetning for god velferd, men er ikke en garanti.

Lammets alder og størrelse

- ingen minimumsalder for slipp av lam i utmark i regelverket
- økt risiko for tap av lam med lav vårvekt.
- helst minst to uker gamle, i tillegg til runde og fine.

Viktig å vurdere antall lam søya bør slippes med;

- hold på søya
- tilvekst av lamma(vårveiing)
- åringer med mer enn ett lam
- voksne med mer enn to lam.
- beitekvalitet !

Beitets egnethet har betydning for hvor stor lammene bør være ved beiteslipp.
Er beitet utfordrende med høy vannføring i bekker, snøfonner o.l., må lammene være tilsvarende robuste.

Parasittbehandling

➤ LAM

➤ avføringsprøver

- mot **koksidiose** ved behov.
- mot **rundorm** ved slipp i utmarka.
- ❖ Jo lengre på hjemmebeiter, jo større behov for parasittbehandling! Behandlingsopplegg i samråd med lokal veterinær.
- Behandling av søyene er vanligvis ikke nødvendig.
- Friske søyer i godt hold skiller som regel ut lite parasittmitte på dette tidspunktet.

Viktig!

- **Som en hovedregel skal ikke;**
 - *halte dyr*
 - *avmagrede dyr*
 - *syke dyr*
 - *eller små/tynne/utrivelige/syke lam slippes på utmarksbeite.*
- *Tynne søyer med flere lam bør ikke slippes på utmarksbeite, men holdes på et beite med godt tilsyn for å følge opp hold og lammetilvekst.*

Riktig slipptidspunkt

- Når beite gir nok næring til at lamma får en jamn og god tilvekst
- Viktig å slippe så tidlig at søyene kan følge planteutviklinga i beiteområdet og sortere ut de gode beiteplantene mens de er unge og næringsrike.

Gode slipperutiner - viktig for at søyer og lam ikke skal komme fra hverandre i samband med beiteslipp.

Klipping

- småfe skal klippes etter behov og minst årlig.
- Sauene bør være klippet før slipp i utmark
- Sauer som ikke er utegangere bør klippes en måned før lamming
- Sauene må være klippet minst 14 dager før slipp på utmarksbeite, slik at de har et isolerende ull-lag om det skulle bli ruskevær.

Utfordringer

- Tap av sau og særlig lam er for høyt i mange områder
- Høye tap er ikke forenlig med god dyrevelferd
- Viktig å forebygge tap og skader uansett årsak!
- Utfordrende og ressurskrevende, særlig tap til rovvilt.
- Vi mister kontrollen med hvordan sauene har det til enhver tid.

Fordeling av tap

I besetninger med tilgang til gode sommerbeiter er sykdomsfrekvensen vesentlig lavere enn i innefôrings sesong og på vårbeite.

✓ **Ca 50 % av det totale lammetapet på utmarksbeite**

- ✓ ca 6 % på vårbeite
- ✓ 20 % inne i fjøset
- ✓ vel 20 % dødfødte.

- ✓ Lite systematisk kunnskap rundt hvilke sykdommer og ulykker det er som rammer sau på beite.
- ✓ Mye pga at det er svært vanskelig å finne dyrene slik at de kan sendes inn til obduksjon og få en sikker diagnose.
- ✓ Tapsårsak varierer sterkt fra landsdel til landsdel og fra besetning til besetning

Tap på beite - alvorlig, uansett årsak.

- Beitebruk medfører risiko for lidelse, påkjenninger og belastninger for enkeltdyr
- Tap på beite medfører dyrelidelse, uansett årsak.
- Dyrevelferdsmessig umulig å veie tapsårsaker opp mot hverandre.
- Påkjenninger og belastninger dyr blir påført på beite er i utgangspunktet ikke vurdert som unødige.
- En grense for hvor mye som kan aksepteres innenfor dyrevelferdslovens bestemmelser.
- "Normaltap" – «akseptert ulempe», oppveies av fordelene (4% besetning , 2% for voksne, 6% for lam)
- Dyreeier har ansvar for å redusere tapet mest mulig, også når det ligger innenfor «normaltap»

Tapsårsaker sau utmark

Tre hovedgrupper

Hvilke tapsårsaker som er dominerende, varierer mellom beiteområdene og landsdelene.

Rovdyr

Sau i for dårlig hold og kondisjon mer utsatt enn friske dyr i godt hold.

Ulykker

Sjukdom

Tap som vesentlig overstiger det normale

- Rovvilt
- Sykdom
- Parasitter
- Uhell
- Fôrmangel
- Trafikk
- Annet

Flått

Rovvilt

Fluemakk

Mastitt

Parasitter

Alveeld

Selen-/E-
vitaminmangel

Mastitt/jurbetennelse

Alvorlig og smertefull tilstand hos søya.

- ✓ Mest utsatt i tiden rundt lamming
- ✓ Opp til en tredjedel kan oppstå på sommerbeite.
- ✓ Dvs 1-2 % av søyene får mastitt når tilsynet er redusert og lite behandlingsmulighet.
- ✓ Følgelidelse – lammene vil kunne lide pga lite melk eller tap av mor.
- ✓ Viktig å slakte ut søyene som har forandringer i juret om høsten og unngå for stor belastning på jurene med for mange lam ved foten.

Selen- og vit. E-mangel

Norge generelt selenfattig - Innlandsfylkene mest utsatt

- ✓ Dødfødte eller svakfødte lam som dør i løpet av noen dager(hjertesvikt)
- ✓ Vanligst med **3-6 uker gml lam** med stiv, stolprete ganglag
- ✓ Ofte flere lam i flokken
- ✓ muskeldegenerasjon hos dyr i rask vekst – dyret dør dersom ubehandlet.
- ✓ opptrer som regel ved beiteslipp pga at frie fettsyrer fra ferskt gress og mye muskelaktivitet «trigger» tilstanden.
- ✓ Svekket immunforsvar – dyrene mer utsatt for infeksjoner.
- ✓ Kan være smertefullt
- ✓ Kan ha betydning for tap av lam på utmarksbeite

Forgiftninger

Alveld - rome

- ✓ Smertefull og langvarig tilstand
- ✓ Myrlendte, skrinne beiter
- ✓ Stort problem på Vestlandet og i Trøndelag.
- ✓ Unormal følsomhet for lys
- ✓ Omfattende skader i og under huden, særlig på hode og rygg.
- ✓ Alvorlige sekundærinfeksjoner
- ✓ Store lidelser
- ✓ Svarte eller pigmenterte dyr tåler sollyset bedre enn hvite dyr.

Ulykker

Enkelte beiteområder har relativt høy tapsprosent pga ulykker

Naturgitte

- Skårfeste Fast i myr-/jordhull
- Drukning Snøbruer
- Fall utfor skrenter
- Ras
- «Åvelte»

Ulykker

Menneskeskapt

- Farlige innretninger(gjerder ol)
- Innesteng i eller under hytter og hus.
- Påkjørsel av bil og tog
- Laushunder

Tap til rovvilt

- Rovdyr avliver ikke alltid sine byttedyr raskt.
- **Skadebiting:** Dyr kan overleve lenge med store og smertefulle og ofte betente skader. For eksempel reinkalver med punkterte lunger eller brukket rygg, søyer med avrevet jur, lam med store bittskader.
- Jaging fører til **uro og frykt** i flokkene
- Mordyr og avkom kan bli **adskilt**.
- Når mordyr dør blir det **morløse dyr som mister sitt faste holdepunkt og læremester og en viktig næringskilde.**
- Lam/kalver kan sulte, og mordyra kan få jurbetennelse.
- Unormalt beitemønster.
- Ukjente beiteområder.
- Ulykker, som skårfeste ol

Mange
dyr overlever
flere angrep før
de selv blir tatt!

Tap til rovvilt

Rovviltskader på utmarksbeite gir store lidelser

- Fører ikke alltid til rask avliving.
- Skadebiting.
- Betente sår
- Dyr kan overleve lenge med skader
- Stress og frykt i flokken.
- Unormalt beitemønster.
- Ukjente beiteområder.
- Ulykker, som skårfeste ol

Mange
dyr overlever
flere angrep før
de selv blir tatt!

Rovvilt

Gaupe og jerv tar mest sau og lam

- Jaktopplæring av jerv- og gaupeunger innebærer ofte betydelig skadebiting.
- Uro og jaging
- Morsøyer i høy melkeproduksjon – ofte jurbetennelse

Bjørn tar mest voksne søyer.

- Morsøyer
- Spiser ofte på det levende dyret
- Spiser juret, bringefettet og spjærer buken og blottlegger tarmer.
- Morløse lam

Ulv

- Jaging
- Skadebiting
- Overskuddsdreping

Kongeørn

- Sammen med Troms huser Nordland en betydelig del av den norske kongeørnpopulasjonen.
- Ingen åpning i regelverket for bestandsregulerende felling av kongeørn.
- Høy terskel for skadefelling

- Ørn – tar i hovedsak lam tidlig i sesongen, og det rapporteres om at ørn skremmer sau utfor stup og ut på vann
- Store tap av reinkalv til ørn.
- Dreper/ skader ofte med lungestikk eller hodestikk.

Dyrevelferdsloven § 15.

Bygninger, gjerder og andre mindre innretninger

- Skal utføres eller oppføres og holdes ved like slik at dyr ikke utsettes for fare for unødige påkjenninger og belastninger.
- Det skal ikke brukes piggtråd i gjerde for å regulere dyrs ferdsel!(1.1.10)
- Den som er ansvarlig for bygningen, gjerdet og innretningen, skal føre nødvendig tilsyn med disse og gjennomføre nødvendige tiltak for å kunne oppdage, forebygge og avhjelpe fare for unødige påkjenninger og belastninger.

Takk for oppmerksomheten!

Spørsmål?

Berit.Elisabeth.Gjerstad@mattilsynet.no

